

บทที่ 1

ขอบเขตและสาระแห่งสังคมวิทยาการศึกษา

ความนำ

สังคมวิทยาการศึกษา (Sociology of Education) เป็นสาขาย่อยสาขาหนึ่งของวิชาสังคมวิทยา สังคมวิทยาการศึกษา มาจากคำว่า “สังคมวิทยา” (Sociology) กับ “การศึกษา” (Education) วิชานี้ได้เริ่มต้นขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมี อี. จอร์จ เพนน์ (E. GEORGE PAYNE) ได้ชื่อว่าเป็น “บิดาแห่งวิชาสังคมวิทยาการศึกษา”

วิชานี้เป็นศาสตร์ที่ช่วยนำนักการศึกษา และนักวิจัยทางด้านศึกษา รวมทั้งผู้สนใจอื่น ๆ ไปสู่วิธีการและเป้าหมายแห่งการศึกษาโดยชอบด้วยหลักเหตุผล เข้าได้กับความเป็นจริงในสังคม ทั้งยังเป็นการขยายความรู้ทางการศึกษา โดยนำความรู้แขนงต่าง ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ

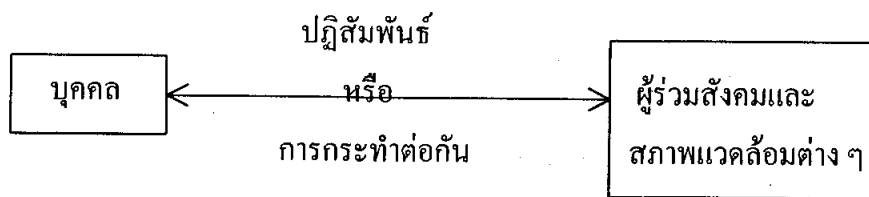
ปราชญ์ทางด้านสังคมวิทยาหลายท่าน ได้ให้ความสนใจและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสังคม ผลงานของท่านเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสาขาวิชาสังคมวิทยาการศึกษา และเป็นแนวทางให้มีการวิเคราะห์ระบบการศึกษาโดยนำความรู้ทางด้านสังคมวิทยามาใช้กัน กว้างขวางขึ้น เช่น เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (HERBERT SPENCER), เอมีลี เดอร์ไคม์ (EMILE DERKHEIM), จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (GEORGE HERBERT MEAD) และ แมกซ์ เวเบอร์ (MAX WEBER) เป็นต้น

ข้อสำคัญที่ควรระลึกถึง คือ ผู้ที่สนใจสาขาวิชาสังคมวิทยาการศึกษาต้องไม่จำกัดตัวเองที่จะศึกษาเฉพาะปัญหาที่เห็นได้ชัดเท่านั้น เพราะศาสตร์ทางด้านนี้ต้องเกี่ยวข้องกับการตอบโต้ทางสังคมที่เกิดขึ้นอยู่เป็นปกติ โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ของการศึกษากับสังคม การศึกษากับการพัฒนาคน ทั้งนี้เพราะมนุษย์เราทุกคนต้องมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งแต่เกิดจนตาย แต่เราอาจจะไม่รู้ตัวเพราะสิ่งต่าง ๆ ที่เราได้พบเห็น ได้ยินได้ฟัง ได้พบปะพูดคุยล้วนแต่เป็นการศึกษาทั้งสิ้น ซึ่งเราอาจจะไม่รู้ตัว ทั้งนี้เพราะความหมายของการศึกษานั้นกว้างขวางมาก ไม่ใช่หมายถึงการไปโรงเรียน หรือการเรียนหนังสือในห้องเรียนเท่านั้น และที่สำคัญการศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง เป็นกระบวนการต่อเนื่องเกี่ยวข้องกับตลอดชีวิตเรา ดังที่ จอห์น ดิวอี้ (JOHN DEWEY) นักการศึกษาแบบประชาธิปไตยกล่าวว่า “EDUCATION IS LIFE. ALL OF LIFE IS EDUCATION” (การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา)

ความหมายและสาระของสังคมวิทยาการศึกษา

การศึกษาวิชาสังคมวิทยาการศึกษาไม่ใช่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเฉพาะตัวบุคคล หรือเฉพาะสังคมเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาทั้งสองอย่าง ก็จะต้องศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ กลุ่มสังคม และรูปแบบแห่งพฤติกรรม เพราะมนุษย์จะมีสภาพแห่งการเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องได้รับการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งเกิดจากการกระทำต่อกันและกันระหว่างตัวเรากับสภาพแวดล้อมทางสังคม

E. G. Payne ได้เน้นถึงความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อมไว้ว่า ศาสตร์ทางสังคมวิทยาการศึกษา หมายถึงวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งที่อธิบายเกี่ยวกับสถาบัน กลุ่มสังคม และกระบวนการทางสังคม นั่นคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง ซึ่งแต่ละบุคคลจะได้รับมาโดยผ่านทางประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ประสบการณ์นี้นับเริ่มตั้งแต่เขารว้วยไปจนถึงชีวิตในวัยผู้ใหญ่ ซึ่งการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ เกี่ยวพันกับระบบการศึกษา โดยเฉพาะในเรื่องการวิวัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงในด้านหน้าที่ - ประโยชน์ (STRUCTURAL - FUNCTIONAL THEORY) (F. J. Brown, 1965)

ที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า นักสังคมวิทยาการศึกษาต้องเข้าใจเกี่ยวกับทั้งตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมทางสังคมควบคู่กันไป ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งปฏิริยาทางสังคม เพราะฉะนั้นสังคมวิทยาการศึกษาจึงไม่ใช่วิชาทางการศึกษา หรือวิชาทางด้านสังคมวิทยาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใด แต่มันเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง ซึ่งประยุกต์เอาความรู้ทางด้านสังคมวิทยาเข้ากับกระบวนการทางการศึกษาทั้งหมด เช่น ในเรื่องเนื้อหาวิชาและกิจกรรม วิธีการ การจัดการบริหารโรงเรียน และการวัดผล เป็นต้น นอกจากนี้สังคมวิทยาการศึกษายังครอบคลุมศึกษาถึงหน่วยงานที่มีอิทธิพล

ต่อพฤติกรรมของเราตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น สถาบันครอบครัว กลุ่มเพื่อน ศาสนา วิธีการในการติดต่อคมนาคม และรูปแบบแห่งวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ เช่น วิถีประชา (Folkways) และจารีตประเพณี (Mores) ซึ่งที่กล่าวนี้มีบทบาทต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ (Personality Development) ของคน ตัวอย่างเช่น นักสังคมวิทยาการศึกษาควรถูกศึกษาถึงปฏิริยาตอบโต้ของบุคคลในครอบครัว บทบาทของครอบครัวต่อโรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งนี้เพราะนี่คือกระบวนการแห่งปฏิริยาตอบโต้กันของสมาชิกภายในครอบครัว ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของคนตั้งแต่แรกเริ่ม

แดน ดับเบิลยู ดอดสัน (Dan W. Dodson) ได้เพิ่มเติมว่า สังคมวิทยาการศึกษายังสนใจถึงการสร้างและเฝ้าหาประสบการณ์ ซึ่งวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง สนใจถึงสถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทั้งหมด จุดที่สนใจเป็นพิเศษคือ ค้นหาถึงวิธีการที่จะใช้กระบวนการทางการศึกษาเป็นตัวที่จะช่วยให้การพัฒนาบุคลิกภาพได้ผลดีขึ้น (F. J. Brown, 1965 : 40)

จอร์จ เอส เฮริงตัน (George S. Herrington) ได้สรุปไว้ว่าบทบาทของสังคมวิทยาการศึกษาในปัจจุบัน มุ่งสนใจไปที่

1. การเข้าใจบทบาทของครูในชุมชน และการเข้าใจถึงบทบาทของโรงเรียนที่เสมือนเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความก้าวหน้าแก่สังคม รวมทั้งเข้าใจถึงปัจจัยทางสังคมที่มีผลกระทบต่อโรงเรียน
2. การเข้าใจถึงอุดมการณ์แห่งประชาธิปไตย วัฒนธรรม แนวโน้มทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหน่วยงานการศึกษาทั้งแบบรูปนัย หรือการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) และแบบอรูปนัย หรือการศึกษาที่ไม่เป็นตามแบบแผน หรือการศึกษาตามอัชฌาศัย (Informal Education)
3. การเข้าใจถึงพลังทางสังคม และผลที่มีต่อตัวบุคคล
4. การจัดหลักสูตร
5. การรู้จักใช้เทคนิคในการวิจัย และการใช้วิจารณ์ญาณที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ไปได้ (G. S. Herrington, 1975 : 40)

มีผู้ให้ความหมายของสังคมวิทยาการศึกษาไว้หลายทัศนะ จึงขอนำเสนอบางทัศนะที่สำคัญเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ ดังนี้ (ประทีป สยามชัย, 2526 : 8-9)

1. สังคมวิทยาการศึกษา เป็นศาสตร์ที่อธิบายถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ที่เกิดขึ้นในสถาบัน กลุ่มสังคม เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลรับและ

สร้างประสบการณ์ และกระบวนการทางสังคมขึ้นมา เป็นการประยุกต์หลักทางสังคมวิทยา เข้ากับการศึกษา เพื่อนำมาใช้ในการจัดการศึกษาให้แก่บุคคลในสังคม

2. สังคมวิทยาการศึกษา เป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์ นำพฤติกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นใน สถาบันการศึกษามากต่อมเกลตา อบรม ถ่ายทอด ทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้ แก่เยาวชน เพื่อสร้างความมั่นคงและความก้าวหน้าให้แก่สังคมต่อไป

3. สังคมวิทยาการศึกษา เป็นสาขาหนึ่งของสังคมวิทยา เป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ซึ่ง วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในโรงเรียน และความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและสังคม ภายนอกเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งบุคคลนำไปประยุกต์ใช้

4. สังคมวิทยาการศึกษา เป็นการศึกษากรอบของสังคม (Social Context) ที่มีความ สัมพันธ์กับตัวนักเรียน ซึ่งสามารถชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายชีวิต ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติ ภาษา ค่านิยม ฯลฯ ของผู้เรียนได้ โรงเรียนเป็นกรอบสังคมหนึ่งที่มีพลังและมีอิทธิพลทำให้ บุคคลประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่คิดและถูกต้อง ซึ่งต่างไปจากการประพฤติปฏิบัติในกรอบสังคม อื่น ๆ สังคมวิทยาการศึกษาจึงเป็นการศึกษาพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในโรงเรียน และความสัมพันธ์ ระหว่างพฤติกรรมเหล่านี้กับพลังต่าง ๆ ที่เป็นสภาพแวดล้อมของโรงเรียน

5. สังคมวิทยาการศึกษา คือการศึกษาถึงเรื่องของการกระทำระหว่างกันของปัจเจกบุคคล กับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ บุคคลอื่น ๆ กลุ่มสังคมต่าง ๆ และแบบกระบวนการ พฤติกรรมในสังคม สังคมวิทยาการศึกษาประมวลเอาทุกสิ่งทุกอย่างในกระบวนการวิชาสังคมวิทยา และการศึกษา เอามารวมกันเป็นวิชาใหม่ โดยดึงเอาหลักการทางสังคมวิทยามาปรับใช้ให้เข้ากับ กระบวนการทุกอย่างของการศึกษา ซึ่งได้แก่ เนื้อหาวิชา กิจกรรม ระเบียบวิธีการเรียนการสอน การจัดระเบียบองค์การของโรงเรียน การวัดผลการเรียนการสอน ระบบโรงเรียน ศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ได้รับจากครอบครัว กลุ่มเพื่อนเล่น วัดหรือสถาบันทางศาสนา สื่อมวลชนทั้งหลาย ซึ่งมีขึ้นในรูปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยยึดหลักว่าการกระทำ ระหว่างกันของมนุษย์นั้นเริ่มต้นตั้งแต่มนุษย์ลืมตาขึ้นดูโลกเลยทีเดียว

6. สังคมวิทยาการศึกษา เป็นการวิจัยเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพทางหน้าที่ระหว่างการศึกษา กับ ระเบียบสถาบันใหญ่ ๆ ทางสังคม คือ สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบัน ศาสนา สถาบันครอบครัว รวมถึงหน่วยทางศิลปะ การพักผ่อนหย่อนใจ และสังคมวิทยาการ ศึกษายังได้ทำหน้าที่วิเคราะห์สถาบันและองค์การทางสังคมของการศึกษา โดยยึดเอาวิธีการและ

หลักการทางสังคมวิทยาเป็นบรรทัดฐาน โดยมองกระบวนการของการศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม 3 กระบวนการคือ

- 6.1 รักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม (Preservation)
- 6.2 เผยแพร่ให้กว้างขวางขึ้น (Dissemination)
- 6.3 คิดค้นสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ (Innovation)

จากความหมายหลาย ๆ ทักษะ ดังกล่าวมาแล้ว พอจะสรุปความหมายของสังคมวิทยาการศึกษาได้ว่า สังคมวิทยาการศึกษาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกิดขึ้นในสถาบัน กลุ่มสังคม เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลรับและสร้างประสบการณ์และกระบวนการพฤติกรรมทางสังคมขึ้นมา เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งมีเนื้อหาวิชาและระเบียบวิธีศึกษาค้นคว้าเป็นของตนเอง สังคมวิทยาการศึกษาเกี่ยวข้องกับการศึกษาและกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในระบบการศึกษา และระหว่างการศึกษา กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือจะกล่าวอย่างแคบ ๆ ได้ว่า วิชาสังคมวิทยาการศึกษาเป็นการวิเคราะห์การศึกษาในเชิงสังคมวิทยาที่ให้ความสนใจความสัมพันธ์ทางสังคมใน 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับส่วนอื่น ๆ ของสังคม
2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียนในองค์การการศึกษา
3. ผลกระทบที่ระบบสังคมและวัฒนธรรมของโรงเรียนมีต่อการเรียนรู้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดารา ทีปะปาล, 2538 : 3 – 4)

ขอบข่ายการศึกษาวิชาสังคมวิทยาการศึกษา

ในหัวข้อนี้เสมือนกับตั้งเป็นคำถามได้ว่า วิชาสังคมวิทยาการศึกษา ศึกษาเกี่ยวกับอะไร ?
คาร์เทอร์ วี กู๊ด (Carter V. Good) อธิบายไว้ว่า สังคมวิทยาการศึกษาเป็นศาสตร์ที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน
2. บทบาทของครูในโรงเรียน และที่มีต่อชุมชน
3. บทบาทของโรงเรียนในสังคม
4. ผลลัพธ์ทางบุคลิกภาพที่ได้จากการปฏิบัติฝึกฝนในรูปแบบการศึกษาสมัยใหม่
5. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร เพื่อให้เข้าได้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

6. ความเข้าใจวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ที่มีต่อหน่วยงานทางการศึกษาทั้งที่เป็นแบบ
รูปนัย (Formal) และอรูปนัย (Informal)

7. กระบวนการของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

8. ประโยชน์ของการค้นคว้าวิจัย และการใช้ความคิดเชิงวิจารณ์ที่จะให้ความหมายของ
เป้าหมายทางการศึกษา และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Carter V. Good, 1973)

จะเห็นได้ว่า นักสังคมวิทยาการศึกษาไม่ได้ศึกษาเกี่ยวข้องกับเฉพาะเรื่องเป้าหมายทางการ
ศึกษา หลักสูตร เทคนิค และการวัดผลเท่านั้น แต่รวมถึงถึงความเกี่ยวพันระหว่างโรงเรียนกับ
ชุมชนทั้งหมด ซึ่งเป็นการเพิ่มความเข้าใจต่อกระบวนการแห่งความสัมพันธ์ต่อกันในสังคม ซึ่ง
โรงเรียนเสมือนเป็นหน่วยควบคุมทางสังคมหน่วยหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบ
ของการศึกษาที่จะสร้างสรรค์ทัศนคติแห่งชีวิต และเพื่อสร้างส่วนประกอบใหม่ให้แก่สังคม เพื่อ
ก่อให้เกิดประโยชน์และความมั่นคงทางด้านสวัสดิการสังคม ความเจริญรุ่งเรือง และความก้าวหน้า
ทางสังคม การหามาได้ซึ่งส่วนประกอบใหม่นี้ และการหาหาซึ่งวิถีทางที่จะขยาย แก้ไข ปรับปรุง
กระบวนการทั้งหมดนี้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสังคมวิทยาการศึกษา

อีกนัยหนึ่ง สังคมวิทยาการศึกษาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาและวิเคราะห์ถึง

1. เรื่องราวภายในสถาบันการศึกษา ที่เกี่ยวกับเรื่องการบริหารงาน การจัดแบ่งงาน การ
กระจายอำนาจตามสายงานและการบังคับบัญชา ศึกษาถึงระบบความสัมพันธ์ในองค์กร การจัด
สวัสดิการ การสร้างขวัญและแรงจูงใจ ซึ่งเหล่านี้ล้วนมีความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือกัน
ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และนำองค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้

2. ความสัมพันธ์ของสถาบันหรือหน่วยงานต่าง ๆ ทางการศึกษา กับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม
เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งจัดว่ามีความเกี่ยวข้องและบทบาทอย่างใกล้ชิดกับสถาบันการศึกษา
อย่างมาก รวมทั้งสถาบันศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ

3. การจัด ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน อุปกรณ์การศึกษา กิจกรรม
ทั้งในและนอกหลักสูตร เพื่อให้เข้าได้และเหมาะสมกับยุคสมัย ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
และวัฒนธรรม โดยเฉพาะสามารถสนองความต้องการของผู้เรียนรู้ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน
และสังคมได้อย่างดี

4. ความสัมพันธ์ของสถาบันการศึกษากับชุมชน และบทบาทที่ควรจะมีต่อกัน ทั้งนี้เท่าที่
เป็นการส่งเสริมเกื้อหนุนและช่วยพัฒนาซึ่งกันและกัน อย่างน้อยสถาบันการศึกษาควรจะเป็นแหล่ง
บริการทางวิชาการ เป็นผู้นำแห่งความคิดริเริ่ม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม ขณะเดียวกันชุมชนก็

8. คุณค่าของการศึกษาที่มีผลต่อการเรียนรู้ (Learning) และการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม (Socialization Process) ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาว่า การศึกษาพัฒนาคนให้เป็นคนได้อย่างไร ช่วยให้คุณประสบความสำเร็จในการพัฒนาบุคลิกภาพให้ดีขึ้นอย่างไร มีผลสะท้อนออกมาสู่สังคมได้อย่างไร

9. การศึกษากับการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม ความจริงแล้วการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมจัดเป็นการศึกษาอย่างหนึ่ง และมักจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในรูปแบบใดก็ตาม เมื่อบุคคลทุกคนที่เกิดมาต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ก็เสมือนกับว่าทุกคนก็ได้รับการศึกษาอย่างหนึ่งในระดับหนึ่งมาแล้ว เพียงแต่ไม่ได้ก่อให้เกิดการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็นเท่านั้น

10. บทบาทการศึกษาต่อการพัฒนาสังคม ซึ่งทั่วไปยอมรับกันว่าการศึกษาเป็นพื้นฐานและเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทั้งสังคมเมืองและชนบท อีกทั้งพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองด้วย

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ขอบเขตของสังคมวิทยาการศึกษาได้ขยายกว้างขวางขึ้น เพราะนักสังคมวิทยาการศึกษาเป็นผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดวางผังเมือง การขยายตัวและการพัฒนาเมืองและ

